

Специјални прилог АРСЕНАЛ

94

Поводом 70 година од ослобођења Београда

ОРУЖЈЕ СЛОБОДЕ

У Београдској операцији 1944. године, борбена техника, као кључни чинилац материјалног фактора рата, имала је огроман допринос у ослобађању главног града.

Нарочито су значајну улогу одиграли тенкови Т-34, самоходна оруђа 85 и 122 милиметара, артиљерија и чувене „каћуше“, ловачка и јуришна авијација, те бродови Дунавске ратне речне флотиле Црвена армије.

Без тих средстава, слобода би била плаћена многоструко већим жртвама бораца. Наравно да је људски фактор, као чинилац оружане борбе, кључни елеменат рата, али и ратна техника има посебан значај.

Тенкови Т-34 на паради победника 23. октобра 1944. године

Геополитичку ситуацију на Европском ратишту у лето и јесен 1944. године карактеришу приближавање стратегијских фронтава савезничких снага, са истока и запада Европе ка Немачкој. На југословенском ратишту, скоро две трећине територије Југославије налази се у рукама НОВЈ, где се успостављају и нови органи власти. У Србији се убрзано развија НОБ и формирају многе јединице НОВЈ (бригаде, дивизије и два корпуса). У Румунији, Бугарској, Мађарској и Словачкој профашистичке снаге на страни Вермахта све мање показују расположење за даље учешће у рату. Долази до промена политичког режима, а њихове армије прелазе на страну Црвене армије (ЦА). У Србији почиње сарадња НОВЈ и отечествофронтовске бугарске армије у ослобађању југоистока Србије, Космета и Санџака, а воде се борбе и са снагама немачке групе армија (ГА) „Е“, које започињу повлачење из Грчке.

На североистоку јединице ЦА прелазе Дунав и у садејству са НОВЈ ослобађају Тимочку крајину. У неповољном стратегијском положају немачка ГА „Ф“ („Команда ГА Србија“), по одлуци Хитлера, организује одсудну одбрану преосталог простора Србије и Београда, као кључног ослонаца за прегруписавање снага две ГА и спајање фронта на линији Дрина–Срем–Мађарска. Настоји да онемогући продор ЦА на запад и спречи евентуално искрцавање западних савезника на јадранску обалу Југославије.

Августа 1944. године Краљевска влада Југославије у Лондону усвојила је Декларацију, којом је осуђена јавна или прикривена сарадња са окупатором, као највећи злочин и издајство народних интереса, а народи Југославије позвани су да се окупе у јединствени борбени фронт под вођством маршала Тита.

У таквој ситуацији одлука Врховног штаба НОВЈ да се припреми и изведе Београдска наступна операција, у садејству са снагама 3. украјинског фронта (УКФ) – делови 57. армије и 4. гардијског механизованог корпуса са ојачањима – била је велики изазов и ризик, посебно када се знало да се немачка ГА „Ф“ и 2. оклопна армија, интензивно припремају за одбрану

остатка Србије и утврђују Београд, као кључни објекат.

Одласком Тита у Москву 18. септембра 1944. договорена је завршна заједничка операција на тлу Србије, а касније су маршали Тито и Толбухин, у два сусрета, утврдили прецизнија решења и усагласили ставове о заједничкој операцији и пружању материјалне помоћи ЦА (посебно у тежем наоружању).

ОПЕРАТИВНИ САСТАВ ЈЕДИНИЦА ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ

Четвртим гардијским механизованим корпусом ЦА (4. ГМК) командовао је генерал-лајтнант тенковских јединица В. И. Жданов. У саставу тог корпуса биле су следеће формацијске јединице: 13. 14. и 15. гардијска механизована бригада (гмбр) са по три мотострелачка батаљона, минобацачким батаљоном и артиљеријским дивизионом; 36. гардијска тенковска бригада (гтбр) са три тенковска батаљона (тб) и батаљоном аутоматичара; 252. самостални самоходни артиљеријски пук (САУ-122 мм са 24 оруђа); 292. самостални гардијски самоходни артиљеријски пук (САУ-85 мм 24 оруђа и 10 тенкова Т-34); 527. самостални минобацачки пук (36 оруђа МБ-120 мм); 1512. самостални ловачки ПТ пук (42 оруђа 76 мм); 740. самостални ПАА пук (20 оруђа 37 мм); 46. гардијски батаљон везе; 129. гардијски минобацачки дивизион 122 мм (седам оруђа БМ-13 „каћуша“); 62. самостални мотоцикли-

Тенк Т-34-85 из 15. гмбр: преглед и појуна у Кошутњаку

стички батаљон (45 мотоцикала); 138. пионирско-инжињеријски батаљон; 200. чета хемијске заштите; 181. ремонтно-евакуациона база; 549. ремонтна тенковска база и 555. самостални медицински батаљон.

Тај корпус био је ојачан са 22. ПАА дивизијом (24 оруђа 37 mm, 24 оруђа 85 mm); 42. ловачком ПТ бригадом (42 оруђа 76 mm, 27 оруђа 57 mm); 58. самосталним пуком гардијских минобацача (24 лансирна оруђа БМ-13 122 mm „каћуша“); 230. хаубичким пуком 122 mm (24 оруђа) и 218. инжињеријским батаљоном.

Заједно са ојачањима 4. гардијски механизовани корпус имао је: 17.022 наоружана човека, 160 тенкова (110 Т-34/85 и 50 Т-34/76), 31 СО (7x122 mm и 24x85 mm), 31 ОИА М3А1 „скауткар“ (амерички) и БА-64, 409 артиљеријских оруђа (45, 57, 76, 122 и 152 mm и минобацачи 82 и 120 mm, 31 лансирно ракетно оруђе гардијских минобацача 122 mm БМ-13 – „каћуше“), 674 митраљеза, 15.710 пушака и аутомата, 49 мотоцикала, 1.038 аутомобила, 130 радио-станица.

У своме саставу 57. армија имала је тенкове и СО распоређене и у јединицама самоходне артиљерије, па чак и мотоциклистичким: у 32. гмбр 18 Т-34; у 1.891. самоходном пуку 12 СУ-76; у 53. самосталном мотоциклистичком пуку 10 Т-34/76; у 1.202. сап 17 СУ-76; у 366. гардијском САП 17 тежких ЈСУ-152; 262 амфибијска возила точкаша 4x4 Ford GPA – амерички.

Сва та оклопна борбена оруђа била су спремна да замене јединице кор-

пуса или да надокнаде губитке. У сваком случају, поред мотивисаних бораца НОВЈ и Црвене армије, храбрости и одлучности, остварењу замисли за операцију, изузетан значај имала је борбена техника, посебно артиљерија, тенкови и јуришна авијација ЦА.

ЈУГОСЛОВЕНСКЕ СНАГЕ

У саставу 1. армијске групе (1. АГ НОВЈ, којом је командовао генерал-лајтнант Пеко Дапчевић, били су: 1. пролетерски корпус (1. и 6. пролетерска дивизија, 5. крајишка дивизија, 21. српска дивизија и 17. источнобосанска дивизија, првенствено ангажована за обезбеђење 1. АГ од Крагујевца); 12. ударни корпус (11. и 36. војвођанска, 11. крајишка и 28. славонска дивизија). У другој и трећој етапи Београдске операције учествовала је и 23. српска дивизија из 14. корпуса НОВЈ.

На простору Србије, ван оперативне зоне Београдске операције, под командом генерал-лајтнанта Коче Поповића, налазили су се: 13. корпус (22, 24, 46 и 47. српска дивизија) на подручју Јужне Србије, 14. корпус (23, 25. и 45. српска дивизија), лоциран на подручју источне Србије, 2. пролетерска дивизија јужно од Крушевца и Оперативни штаб за КиМ, лоциран на простору Топлице и Јабланице.

Те снаге НОВЈ, под командом генерал-лајтнанта Коче Поповића, кренуле су у општу офанзиву за ослобођење јужне и источне Србије. После преокрета у Бугарској прикључиле су

ОДНОС СНАГА У ТЕНКОВИМА

Великим губицима немачке групе допринела је и инфериорност у борбеним возилима и ваздухопловству. Тенковима Т-34, СУ-85 и ЈСУ-122 нису могли да се ефикасно супротставе немачки лаки тенкови, ни по оклопу нити по наоружању, изузев јуришних оруђа StuG III и средњих тенкова PzKpfw IV, чија је бројност била умањена. Однос снага у тенковима био је 3,8 : 1 у корист Црвене армије.

се и јединице 2. бугарске армије. До децембра 1944. ти крајеви су ослобођени, а заплена је и велика количина наоружања од немачких јединица на том простору и од јединица ГА „Ф“ при повлачењу из Грчке.

Пред Београдску операцију дивизије НОВЈ имале су од 2.500 до 3.500 бораца, а после Београда од 9.000 до 12.000. Прва АГ имала је око 32.000 бораца, а већ у току борби за Београд достигла око 40.000 наоружаних војника. У Београду се пријавило више од 20.000 добровољаца.

Колико је била рискантна замисао ВШ НОВЈ за извођење Београдске операције, која без учешћа и помоћи снага 3. УКФ и његове покретне групе – 4. ГМК из 57. армије ЦА, не би могла да оствари ту замисао, може да се закључи и према наоружању јединица НОВЈ. Оне су биле опремљене лаким пешадијским наоружањем, претежно

Тенк Т-34 из 14. гмбри ЗИС-3 76 mm у нападну према Београду

из ратног плена, мањим бројем из до-тура савезника, врло слабом артиље-ријом, а о оклопним средствима и ави-јацији да се не говори. На запад земље наступила је новоформирана 1. тбр НОВЈ (лаки тенкови М3А1 и М3А3 „старт” и два тенковска батаљона ла-ких тенкова из ратног плена).

У партизанским дивизијама била су само четири артиљеријска дивизио-на мањег калибра и слабијих оруђа. На пример: 1. пролетерска дивизија имала је 3.064 пушака, 319 пушкомитраљеза, 289 аутомата, 39 минобацача различитог калибра, осам ПТТ 75 mm и ПТТ 47 mm, два брдска топа 75 mm; 6. про-летерска дивизија 2.596 пушака, 224 пушкомитраљеза и 24 митраљеза, 112 аутомата, 40 минобацача, пет ПТТ 45 и 47 mm, два брдска топа 75-м.

После Београда наоружање се неупоредиво побољшало, претежно из совјетске помоћи. У току 1944. го-дине Совјети су испоручили: 52.620 пушака и карабина, 10.625 револвера, 66.819 пушкомитраљеза и аутомата, 39.793 ПА митраљеза 12,7 mm, 170 ПААТ, 3.308 минобацача 82 и 120 mm, 579 артиљеријских оруђа калибра 76 mm (брдски) до 152 mm тешких оруђа, 65 средњих тенкова Т-34/85, који још нису стигли 1944. године. Ис-порука је настављена са предајом ави-она за две ловачке и једну ЛБА диви-зију, а интензивно је настављена до маја 1945. године. Без таквог и толи-ког броја наоружања тешко би било претпоставити какав би био исход борби на прилазу Београду, освајање чворове одбране и упоришта са бе-тонским бункерима и уличне борбе у самом граду.

НЕМАЧКИ ОПЕРАТИВНИ ПОЛОЖАЈИ

Због измењеног положаја (изла-ском Бугарске из пакта) и успешних дејства НОВЈ, у садејству са новофор-мираном отечественофронтоском 2. армијом, и јединицама 57. армије (3. УКФ) ЦА у Србији, затворен је пра-вац извлачења долином В. Мораве, а снаге ГА „Е” усмериле су се на долину Западне Мораве ка Вишеграду, како би се организовао јединствен фронт на левој обали Дрине и повезао са сна-гама у Срему и Мађарској. Командант ГА „Ф” (преименована у ГА „Србија”)

„Каћуше” у дејствију 14. октобра 1944. године

дао је задатак 2. оклопној армији да формира АГ „Фелбер”, која је требало да организује истурену одбрану Бео-града на линији: Обреновац–Младено-вац–Гроцка. Имала је 40 пешадијских и моторизованих батаљона, око 40 тенкова, 200 артиљеријских оруђа, са укупно око 30.000 војника.

Армијска група „Фелбер” форми-рала је две корпусне групе (КГ): „Ше-кенбургер” (Schnekenburger) за Бео-град и КГ „Штетнер” (Stettner) на про-стору Смедерева. У КГ „Шекебургер” ушле су јединице: делови 737. пука 117. ловачке дивизије, батаљон из 734. пука, „пук тврђава Београд”, 440. твр-ђавска бригада, 18. СС полицијски пук, 145. допунски пук, главнина 7. СС ди-визије (без пука који је остао у Топо-ли), допунски пук 7. СС дивизије, један пук 1. брдске дивизије, део 11. вазду-хопловне пешадијске дивизије из Грч-ке, 191. бригада јуришних оруђа (StuG III 7,5cm PaK), три борбене групе јачине

ојачаног батаљона, део тенковског ба-таљона за специјалне намене Pz.Abt z.b.V 12, тада преименованог у PzRg „Branderburg”, 146. допунски пук, 18. СС полицијски пук из Грчке, 1, 2. и 3. полицијски пук, допунски жандарме-ријски пук, део Српске државне стра-же (М. Недића), Српског добровољач-ког корпуса (Д. Љотића) и Руски за-штитни корпуса (Белогардејци).

Група армија „Србија” распола-га је укупно са 133 тенка (немачки, италијански и француски) и 56 СО (не-мачких и италијанских), подељених у пет борбених група пуковског ранга: три дивизије ГА „Ф” (297, 104. и 181. пешадијска) и две из 2. ТА (делови 265. и 118. дивизије) по рејонима одбране. Укупно око 30.000 војника. У септем-бру 1944. године Немци су имали у Ср-бији 150 тенкова и 104 самоходна ору-ђа (немачке, италијанске и француске производње).

Корпусна група „Штетнер” била је мало слабијег састава: 1. брдска ди-визија без два пука, 2. пук Брандер-бург, 98. ловачки пук, 92. моторизова-на бригада, ојачана са батаљоном ва-здухопловне пешадије, ударним пуком Родос, 738. туркменски батаљон, 54. ловачки пук, део 191. јуришне брига-де, и тенковске чете из поменутих ба-таљона, артиљерија за подршку, инжи-њеријске јединице, извиђаче и друге за позадинско обезбеђење, са укупно око 20.000 војника.

Немци су организовали упорну одбрану и утврдили Београд са лини-јом одбране између Саве и Дунава и упориштима на Чукарици, Бановом брду, Кошутњаку, Дедињу, Бањичком вису, Коњарнику и Великом Врачару

РАЗМИНИРАЊЕ

Да би се што пре разминирао град, упућено је седам инжињериј-ско-пионирских батаљона Црвене армије, који су уклонили 3.179 мина, 3.540 припремљених експлозивних пуњења са око 28.500 kg ТНТ, 12 минских комора „изненађења” и се-дам складишта експлозива. Наила-зећи на јаку ватру из ПТ топова и ју-ришних оруђа, као и припремљеног минског запречавања, само у току првог дана операције запаљено је или уништено ПТ ватром 15 совјет-ских тенкова (нема података о укуп-ним губицима).

(Звездара). Километарски су били ровови и бројни бетонски бункери на свим раскрсницама у граду, а многе зграде су постале блокхауси. Посебно је организована одбрана Калемегдана, Теразија, прилази савском мосту (једином), блок зграда на углу Немањине и Кнеза Милоша и главној железничкој станици. Тенкове и самоходна оруђа, оклопне аутомобиле и полугусеничне транспортере распоредили су по ад хок формираним водовима и четама и упутили их као ојачање дивизијама и пуковима на важнијим правцима.

Крај Београдске операције немачка групација дочекала је само са 54 самоходна оруђа да би почетком новембра на Сремском фронту имала 53 тенка и 38 самоходних оруђа више типова. Септембра и октобра 1944. изгубила је (уништено и заплењено) 95 тенкова и 66 самоходних оруђа, различитих типова, 246 лаких ОБВ (оклопних аутомобила, лаких и средњих ОТ полугусеничара), а остало је 31 лако оклопно возило и 36 за ремонт. О заплењеним ОБВ нема поузданих података.

ЗАМИСАО ЗА ОПЕРАЦИЈУ

Шестог октобра Тито је радио-депешом јавио Пеку Дапчевићу да 1. АГ НОВЈ, заједно са јединицама ЦА, учествује у нападу на Београд и да јединице НОВЈ прве уђу у град. Сусрет јединица НОВЈ и ЦА остварен је 11. октобра по преласку Велике Мораве. Пошто су се команданти 1. АГ НОВЈ и

РАТНИ ПЛЕН

Током Београдске операције велики број средстава НВО пао је у руке НОВЈ и ЦА: око 20 тенкова и СО, такође око 20 оклопних транспортера, 414 артиљеријских оруђа и минобацача, 320 пушкомизраља, 6.000 пушака и аутомата, 3.000 транспортних аутомобила, 2.250 колских кола са опремом и храном, 3.500 коња, 150 мотоцикала, 24 ауто-шлепера, 76 радио-уређаја.

4. ГМК срели, одмах су се договорили о извођењу заједничке операције у неколико нападних колоне. Претходне борбе изведене су ослобађањем Тополе и Младеновца 12. октобра, а затим продужена дејства према Авали и Београду. Упорне борбе вођене су за освајање Авале.

Четрнаестог октобра јединице стижу на периферију града. Генерали Дапчевић и Жданов прецизирали су даљи план дејства: да се пробије немачка одбрана на Дедињу и Бањичком вису, да се продре преко Аутокоманде и Славије до Калемегдана, расеку немачке снаге на две групе, освоји савски мост, а потом приступи разбијању преосталих снага у граду.

Ватрена припрема напада са више од 300 оруђа и 24 БМ-13 „каћуше“ помогла је наступање јединица. После жестоких борби Београдска операција

завршена је општим јуришом 20. октобра јединица НОВЈ и ЦА на Калемегдан, Чукарицу и савски мост, где је скршен отпор немачких снага.

Београђани су са одушевљење дочекали ослободиоце. Свечани митинг после ослобођења Београда прво је одржан код Вуковог споменика 21. октобра, где су пред масом света говорили хероји – генерали Жданов и Пеко Дапчевић. По наредби

Стаљина у Москви је поздрављено ослобођење Београд са 24 плотуна из 324 артиљеријска оруђа.

Пострадали Црвеноармејци током операције сахрањивани су на много места по граду, али су највеће сахране биле на Позоришном тргу, у тадашњем селу Бањица, код трамвајског депоа на Булевару краља Александра, код Цветкове механе и на Славији. Посебно је био потресан свечани дефиле 22. октобра. Тада су 22 тенка Т-34, са саркофазима погинулих совјетских тенкиста, у лаганој вожњи ишла од Славије ка Позоришном тргу, где је требало да буду покопани тенкисти. Грађани су са великом тугом пратили тај погребни марш живих и погинулих ослободилаца, а генерал Пеко Дапчевић је рекао:

„Браћо ослободиоци, наше мајке оплакују вас, пале хероје. Наша деца, сестре, жене, никада неће заборавити вас, који сте дали своје животе у борби за спасавање народа Југославије од фашистичког јарма.“

■ ■ ■

У Београдској операцији 1944. године, борбена техника, као кључни чинилац материјалног фактора рата, имала је огроман допринос ослобађању главног града. Нарочито су значајну улогу одиграли тенкови Т-34 (и као психолошки фактор), самоходна оруђа СУ-85 и СУ-122 mm, артиљерија и чувене „каћуше“, ловачко-бомбардерска и јуришна авијација, те бродови Дунавске РРФ ЦА. Без тих средстава, слободу би била плаћена многоструко већим жртвама бораца. Тенкови и самоходна оруђа били су предводници јуришних група (уз сваки тенк одељење стрелца и пионира). Иако је топографски облик земљишта тежак за тенкове, а склоп улица и приступних путева ограничавајући чинилац за испољавање маневра и брзе покрете оклопних возила, тенкисти су допринели бржој победи, али су и платили цену губитком 15 тенкова само првога дана операције.

Наравно да је људски фактор, као чинилац оружане борбе, кључни елемент рата, али техника има посебан значај. Један немачки генерал, главни инспектор Бундесвера, у своје време је изјавио: „Без технике, тактика је беспомоћна – без тактике техника је бесмислена.“ ■

Милосав Ц. ЂОРЂЕВИЋ

Тенк Т-34-76 између грађана који су изашли да поздраве ослободиоце

ТЕНК СЛОБОДЕ – Т-34

Тенк Т-34 један је од симбола војне моћи Црвене армије. Маса тих тенкова биле су ослонац за формирање тенковских јединица, које су покренуле лавину са истока и дошле до Берлина.

Настао је у грозници брзе модернизације Црвене армије пред почетак Другог светског рата. Лета 1939. године израђени су опитни тенкови са топом калибра 76 mm и са оклопним телом са косо постављеним панцирним плочама. У време када је западни свет већ увучен у вртлог рата, на новом тенку радило се брзо и званично – актом од 19. децембра 1939. тенк Т-34 уведен је у наоружање.

Први тенк завршен је јануара 1940. године у 183. заводу у Харкову. Његове врлине нису дошле до изражаја у борбама лета 1941. године, јер је мали број расположивих тенкова брзо нестао у почетном хаосу пред налетом немачке авијације и артиљерије. Под притиском немачког продора према истоку, фабрике су се такође морале преселити на исток. Производна линија из Харкова премештена је у Нижњи Тагил, где је од неколико завода формиран Уралски тенкови завод. Већ децембра 1941. године обновљена је монтажа тенкова од делова и агрегата донетих из Харкова. Тенкови су пристизали на фронт и из завода у Омску и Чељабинску.

ТЕНК Т-34 У БЕОГРАДУ

У борбама за ослобођење Београда тенкисти су имали већу улогу у односу на уобичајену тактику дејстава у урбаним срединама, са снажном артиљеријском ватреном припремом и ударима авијације. Процењено је да се не сме дозволити веће страдање цивилног становништва па је тешка артиљерија и авијација коришћена само изузетно и то тежишно по немачким ватреним положајима изван града и предграђима. Тенкисти су на себе преузели задатак да сразмерно прецизно, директним ватром, изложени противничким противтенковским оруђима у готово недирнутој одбрани, очисте улице од Немаца.

Тенкови Т-34 из 13. гмбр са шойом 85 mm из 4. ГСМК на уласку у Београд

Ратни губици били су високи, али их је масовна производња полако претизала и обезбедила је развој тенковских јединица. У јединицама које су уведене у Курску битку, јула 1943, Т-34 чинили су 62 одсто технике – 2.033 од укупно 3.258 ангажованих тенкова.

Нови немачки тешки тенкови и самоходке коришћени код Курса наметнули су Црвеној армији хитно преоружавање на тенкове са топовима већег калибра. Зато су од јануара 1944. године израђивани тенкови Т-34 са топом калибра 85 mm велике пробојне моћи. Стандардни тенк Црвене армије постао је Т-34/85 са топом ЗИС-С-53, који је пројектован у Централном артиљеријском конструкционом бироу (ЦАКБ) на основу противавионског топа обрасца М1939. Фронт је током рата непрекидно „храњен“ са све већим бројем Т-34. Са испорукама је настањено и после пада Берлина. Укупно је произведено више од 61.000 Т-34, што тај тенк и у бројкама чини једним од најзначајнијих средстава ратне технике 20. века.

У ОСЛОБОЂЕЊУ СРБИЈЕ

Тенкови Т-34 имали су важну улогу у сламању немачке одбране у Србији. Пред налетом црвеноармијских тенкиста пао је покушај Немаца да зауставе наставак продора према Панонској равници. Јединице Трећег украјинског фронта у борбама у централној Србији и Другог украјинског фронта у Банату, у јесен 1944. године, користи-

ТТ КАРАКТЕРИСТИКЕ Т-34 СА ТОПОМ 85 mm

Посада.....	пет чланова
Борна маса.....	32,2 t
Погонска група...дизел мотор В-2-34	снаге 367,6 kW (500 КС)
Наоружање:	
– топ калибра 85 mm ЗИС-С-53	са 56 граната
– домет 13.000 m	
– два митраљеза 7,62 mm ДТМ	са 1.953 метка
Максимална брзина.....	55 km/h
Аутономија:	
– на путу	290–300 km
– на терену.....	250 km

ле су само тенкове Т-34 у обе основне варијанте – са топом 85 и 76 милиметара. Пред почетак Београдске операције, на стању 20. септембра 1944, Трећи украјински фронт имао је 358 тенкова и самоходки, углавном Т-34 и СУ-85. Као ојачање за фронт, до почетка октобра, примљено је још 546 тенкова и самоходки.

На почетку офанзиве, у борбама у источној Србији, учествовали су тенкисти 57. армије Трећег украјинског фронта. Када је Црвена армија стигла до Мораве, стекли су се предуслови за продор до Београда покретне групе фронта, коју је чинио 4. гардијски сталинградски механизовани корпус (4. ГСМК), са ојачањима.

У његовом саставу било је 160 тенкова Т-34, приближно 110 са топом

85 mm и 50 са топом 76 милиметара. Главнина тенкова била је концентрисана у 36. гардијској тенковској бригади (гтбр), ударној јединици фронта, изузетно поузданом и увежбаном саставу. Пред долазак на Балкан сва средства ратне технике 4. ГМК добила су беле тактичке ознаке са сиулетама животиња – на куполама Т-34 из 36. бригаде био је медвед издигнут на задње ноге.

По пук тенкова Т-34 имале су три корпусне механизоване бригаде – 13. гмбр, чија је техника препознатљива по сиуети јелена, 14. гмбр са симболом коња и 15. гмбр са симболом ласте.

Снаге 4. ГМК својих ходом марширале су кроз источну Србију и 11. октобра у подне биле су у полазном рејону за прелазак Мораве код Доње Ливадице. Тенкови Т-34 прешли су реку преко немачког понтонског моста носивости 30 тона. До зоре 12. октобра

тенкови су били на левој обали Мораве на путу за Београд.

Лавина 4. ГМК кретала се главним правцем преко Младеновца са 36. тенковском и 13. и 14. механизованом бригадом, а на помоћном правцу преко Смедерева кретала се 15. бригада. Тенкови Т-34 из те бригаде ушли су у први бој један сат после почетка покрета ка рејону Лугавчине. Немци су избацили из строја два тенка и бригада је прихватила жесток бој. Немци су покушали да зауставе тенкисте и пешадију у Рачи, али потиснути су до јутра 13. октобра. Тенкисти су дошли до обале Дунава и одсекли велику немачку групу од 30.000 људи у рејону Смедерева и Пожаревца.

У међувремену, главнина 4. ГМК пробијала се кроз снажну одбрану. У Наталинцима, 12. октобра, на тенкове Т-34 из 36. бригаде попели су се припадници једног батаљона 4. бригаде 21. дивизије НОВЈ, као тенковски де-

ДРУГА ТЕНКОВСКА БРИГАДА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ АРМИЈЕ

Тенкови Т-34 југословенске 2. бригаде дошли су у Београд 26. марта 1945. године. Посаду су чинили партизани који су почетком јесени 1944. године пребачени авионима из Италије на обуку на полигону Тесницко код Туле. После пет месеци обуке у зиму 1944/45. године на температурама од минус 20 степени, (понекад чак минус 40 степени) југословенски тенкисти су задужили 65 комада нових Т-34 са топом од 85 милиметара.

Тенкови су пребачени до Београда железницом и одмах после искрцавања превезени су скелама на леву обалу Саве и својим ходом до Сремског фронта. Једна чета задржана је у Београду за одбрану града и команди. Главнина бригаде учествовала је 12. априла у пробоју фронта. Два батаљона су наступала на правцу према Винковцима, а један батаљон борио се у Брчком.

Југословенски тенкисти наставили су према западу лемећи отпор Немаца и Хрвата. После низа жестоких сукоба тенкисти су 9. маја ушли у напуштени Загреб, путем закрченим остављеним возилима и ратном техником. Последњи ратни задатак није био борбени већ политички и пропагандно значајан марш из Љубљане до Трста, како би се приказала одлучност Југославије у намери за задржи тај град.

Тенкови Т-34/85 из 36. гардијске тенковске бригаде изнели су највећи геопшерења уличним борби за Београд

Знак медведа са малим бројем 3 представља 3. батаљон 35. гардијске тенковске бригаде

сант. Тенкисти су у јуришу заузели Тополу, после снажног ватреног удара више артиљеријских дивизиона и са „каћушама“ у завршници.

Код Белосаваца тенкисти 36. бригаде наишли су на противтенковску заседу са топовима 88 милиметара. Тенкови из предњих делова бригаде дословце су прегазили Немце и наставили ка Младеновцу. У град су ушли

током вечери 12. октобра са десантом аутоматичара са упаљеним фаровима. У борбама 12. октобра из 36. бригаде испало је из строја петнаест Т-34.

Немци су се пред 4. ГМК повукли према Авали. Пробој првог појаса немачке одбране Београда почео је током ноћи 13/14. октобар. Напад су водили Т-34 из 36. бригаде, а затим главнина 4. ГМК и Прва пролетерска дивизија НОВЈ. Тенкисти су накратко стали пред ватреним зидом у Кумодражу и наставили су продор до Бањице.

Током ноћи 14. октобра, 15. бригаде сукобила се са елитним моторизованим пуком СС дивизије Бранденбург. Бој су решили дрским, брзим продо-

Атмосфера у Београду октобра 1944. године: Т-34/85 из 36. гвбр и зграда коју су Немци очигледно користили као ујориште

ром са упаљеним фаровима и укленили су се у немачку колону. Гусеницама су газили возила и живу силу и наставили ка Београду.

БИТКА ЗА БЕОГРАД

Тенкисти су на себе преузели тежак задатак да продру у град у фронталном удару на уском одсеку. Очекивала се снажна и добро уређена противтенковска одбрана. Немци су изградили чворове одбране на Калемегдану, Славији, на прилазима Савском мосту, око блока зграда министарства у улицама Кнеза Милоша и Немањиној, око Главне железничке станице и на Великом Врачару. На раскрсницама су постављени топови калибра 88 и 75 mm и самоходна оруђа. Борбене групе наоружане ручним бацачима „панцерфауст“ и пламенобацачима кретале су се брзо кроз град често користећи канализациону мрежу.

У почетним борбама на ободу града, 14. октобра поподне и наредне ноћи, тенкови Т-34 из 36. и 13. бригаде овладали су Бањицом, Дедињем и Милошевцем.

У центру борбеног поретка, на правцу Бањички вис – Аутокоманда – Калемегдан налазили су се 36. бригада и Прва пролетерска дивизија. Тенкови Т-34 дошли су до Славије 14. октобра.

Уз подршку тенкова, Прва пролетерска бригада пробила се током но-

ћи 15. октобра од Славије до Главне поште и Народне скупштине. Тенкисти 4. ГМК током дана борили су се на Вождовцу, Звездари, Врачару и дошли су до Вуковог споменика.

Критичан тренутак операције било је покушај немачке групе „Штетнер“ да се у ноћи 15/16. октобра пробије из правца Смедерева до центра Београда, преко Цветкове механе и Врачара. У ноћним жестоком борбама потиснули су партизане и 14. бригаду. Ујутро, 16. октобра, Друга пролетерска бригада и делови 36. бригаде уни-

штили су Немце у рејону Улице краља Александра. За то време 13. бригада је већ дошла до Главне железничке станице и зауставила се пред низовима армиранобетонских склоништа.

Група „Штетнер“, коју су чиниле елитне немачке јединице, ујутро 17. октобра, потиснула је 15. бригаду из Великог и Малог Мокрог Луга, али током преподнева 21. ударна дивизија НОВЈ, тенкисти петнаесте уз подршку „каћуша“ и авијације стабилизовали су стање на источним прилазима Београду. Увече је покренут противудар и „штетнеровци“ су оставили сву технику на Смедеревском путу и кренули пешке у пробој преко Авале.

У ноћи 17/18. октобра прегруписан је 4. ГМК и тенкови Т-34 додељени су као ојачање стрељачким дивизијама и НОВЈ уведени у уличне борбе у центру града. Тридесет четворке и Прва пролетерска 19. октобра дошли су до палате Албанија и хотела „Москва“. У ноћи 19/20. октобра Немци су почели да извлаче снаге из града преко Савског моста. До 6 часова ујутро 20. октобра ослобођен је Калемегдан. Последње борбе вођене су око Главне железничке станице и Савског моста, који је имао пресудни значај. Тенкисти и пешадија јуришали су на одбрану моста. У завршници су јуришни авиони Ил-2 неутралисали немачку артиљерију и обезбедили су напад Т-34 из 13. бригаде и пешадије НОВЈ и Црвене армије.

Тенк Т-34 из 36. бригаде и грађани који су се укључили у борбе за свој град

ТТ КАРАКТЕРИСТИКЕ САМОХОТКЕ СУ-76М

Посада..... четири члана
 Борбена маса..... 10,2–10,5 t
 Погонска група: два мотора ГАЗ-203
 снаге 2×52,2 kW (70 КС)
 Наоружање:
 – топ 76 mm ЗИС-3 са 60 метака
 – митраљез 7,62 mm ДТ са 504–1.065
 метака
 Макс. брзина на путу.....41–45 km/h
 Аутономија..... 190–230 km

САМОХОДНА АРТИЉЕРИЈСКА ОРУЂА ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ

Ратна искуства из борби вођених 1941. године указала су Црвеној армији на потребу развоја самоходне артиљерије, која је до тада била потпуно занемарена. На пленуму одржаном 14. и 15. априла 1942. представници Црвене армије, Артиљеријског комитета ГРАУ, Народног комесаријата наоружања (НКВ) и индустрије одлучили су да се хитно пројектују самоходке за подршку пешадије на бази дивизијског топа 76 mm ЗИС-3 и хаубице 122 mm М-30,

ТТ КАРАКТЕРИСТИКЕ САМОХОТКЕ ЈСУ-152

Посада.....пет чланова
 Борбена маса.....45,5 t
 Погонска група:
 дизел мотор В-2ИС (В-2-10) снаге
 382,7 kW (520 КС)
 Наоружање: хаубица 152 mm МЛ20
 Максимална брзина на путу...37 km/h
 Аутономија.....220–230 km

Самоходка JSU-122 из 353. гардијског шешког самоходног артиљеријског пука на авалском друму ка Београду, октобра 1944.

Самоходно оруђе СУ-76М

затим самоходке за уништавање фортификација са хаубицом 152 mm МЛ-20 и самоходно противавионско оруђе 37 mm 31К.

Државни комитет одбране, као највише тело у процесу одлучивања, одобрио је закључке пленума и јуна 1942. године пројектанти су почели у журбано да раде.

САМОХОДНИ ЗИС

Високи квалитет топа 76 mm ЗИС-3 био је добра препорука за израду самоходке СУ-76, која је 1942. године пројектована на бази лаког тенка Т-70. Тело тенка продужено је и уместо пет имало је шест потпорних точкова. Два мотора премештена су из задњег у предњи део тела и на тај начин ослобођен простор искоришћен је за смештај сандучасте надоградње са „зисом”. Прва партија од 25 СУ-76 завршена је 1. јануара 1943. и послата је у новоформирану школски центар само-

ходне артиљерије у селу Кљазма у Московској области. Због низа техничких недостатака СУ-76 је 1943. године прошао кроз модификације и израђено је ново решење на бази тенка Т-70М. Усавршена самоходка СУ-76М јуна

1943. године уведена је у серијску производњу. СУ-76 производио се све до новембра 1945. године. Из три фабрике изашло је 12.513 оруђа.

Самоходке СУ-76 Црвена армија користила је на свим местима где се појављивала па нису мимоишле ни наше просторе. У борбама за ослобођење Србије, у јесен 1944. године, „сучке” су биле вредно маневарско средство ватрене подршке у сламању немачке одбране. У саставу 57. армије, у борбама у Србији учествовала су два самоходна пука – 1891. пук са 12 СУ-76 и 1202. пук са 17 СУ-76. Руси су прошли кроз Србију и наставили даље на север у Мађарску.

После рата, 1946. године, самоходке СУ-76М уведене су у наоружање Југословенске армије за попуњавање дивизиона за ватрену подршку тенковских дивизија (87 оруђа).

ТЕШКА АРТИЉЕРИЈА НА ГУСЕНИЦАМА

На листи најбољих производа војне индустрије СССР-а свакако високо место заслужују топ 122 А-19 максималног домета од 20.160 m и хаубица-топ 152 МЛ-20 домета 17.230 m, изведена на идентичном лафету 52-И-504А.

У саставу Другог украјинског фронта тешка артиљерија коришћена је у борбама у Србији, али због потенцијалних губитака цивилног становништва није имала улогу у борбама за Београд.

Црвена армија је у централној Србији и Банату користила самоходне де-

Самохоџка JSU-122 код Раче Крагујевачке октобра 1944. године: сусрет црвеноармејаца и бораца 2. пролетерске бригаде НОВЈ

САМОХОДНО ОРУЂЕ СУ-85

На бази тенка Т-34, односно самоходног оруђа СУ-122, изведеног од тенка 1943. године, пројектовано је самоходно оруђе – ловац тенкова са балистичким решењима противавионског топа калибра 85 милиметара. Захтев Црвене армије био је да самохотка може пробити панцирну плочу дебљине од 90 до 120 mm на брисаном домету. Самохотке погодне за борбу против немачких тешких тенкова биле су хитно потребне на фронту па је Уралмашзавод, августа 1944. године, прекинуо производњу тенка Т-34 и монтажу СУ-85. Са новим самохоткама на фронт је достављен нови поткалибарни метак, који је обезбеђивао пробојност од 143 mm на удаљености од 500 метара.

ривате тешких оруђа 122 и 152 mm, који су били познати као „убице звери“ (зверобоји), јер су наменски пројектовани за борбу против немачких „звери“ тешких тенкова „тигар“ и „пантер“. За самоходна оруђа израђен је дериват МЛ-20С, прилагођен смештају на тело тенка. Током 1943. произведено је 670 СУ-152 на бази тенка КВ-1 и касније од почетка 1944. до 1947. чак 3.242 комада JSU-152, на бази тенка JS-2. Потребне

за тешким самохоткама далеко су превазилазиле производне могућности посебно хаубица МЛ-20С, па су се од пролећа 1944. године на самохотке уграђивали и Т-122 А-19 у лежиште предвиђено за МЛ-20. На тај начин настала је самохотка JSU-122, произведена у 2.159 комада.

ХАУБИЦА М38 122 mm

Један од симбола артиљерије Црвене армије током Другог светског рата биле су хаубице калибра 122 mm „обр. 1938“ Д-30, које су биле ослонац

Самохоџке СУ-85 у Србији у јесен 1944. године

Самохоџка СУ-85 у Београду октобра 1944. године

ТТ КАРАКТЕРИСТИКЕ САМОХОТКЕ СУ-85

Посада..... четири чланова
 Борбена маса..... 29,2 t
 Погонска група... дизел мотор В-2-34 снаге 367,6 kW (500 КС)
 Наоружање... топ 85 mm Д-5С-85/85А са 48 метака
 Максимална брзина на путу..... 55 km
 Аутономија..... 400 km

дивизијске артиљерије. Хаубичке батерије имале су изузетан значај у ватреној припреми офанзива, које су кренуле од истока од борби за Москву у зиму 1941/42. године и завршиле се 1945. године победоносним уласком у Берлин. У готово свакој офанзиви први пројектили ватрене припреме долазили су из хаубице из састава јединица резерве Главног врховног командовања, пројектоване под водством славног конструктора Федора Федоровича Петрова 1937. и 1938. године.

На наше просторе хаубице 122 mm дошле су почетком јесени 1944. године, у саставу Црвене арми-

Хаубица 122 mm M38 на Сремском фронту

Хаубица M38

ТТ КАРАКТЕРИСТИКЕ ХАУБИЦЕ М1938

Маса оруђа у маршевском положају:.....	3.100 kg
Маса оруђа у борбеном положају.....	2.400–2.500 kg
Домет.....	3.800–11.800 m
Највећа брзина гађања.....	5–6 мет/мин

је. Осим у борбама за ослобођење централне Србије и Војводине, хаубичари су учествовали и у борбама за Београд – у припреми 14. октобра по подне. Артиљерија Црвене армије је током пола сата дејствовала по предњем крају противника на улазима у град, на површини од око четири квадратна километра. Када су пешадија и тенкови продрли у град, хаубице су за ватрену подршку ретко коришћене, иако то није била пракса у Црвеној армији, али је тако морало због наредбе да се по сваку цену чува цивилно становништво. После ослобођења Београда, у ноћи 20. на 21. октобар, два хаубичка артиљеријска пука 122 mm прешла су Саву и подржала продор 1. пролетерског корпуса и 12. корпуса НОВЈ.

Техником из војне помоћи Црвене армије током зиме 1944/45. по једна батерија, од четири хаубице 122 mm, уграђена је у дивизијску артиљерију НОВЈ.

ДИВИЗИЈСКИ ТОП ЗИС-3

Дивизијска артиљерија Црвене армије и НОВЈ у борбама вођеним 1944. и 1945. године ослањала се на ватрену моћ топа калибра 76 mm ЗИС-3, највећег домета од 13.290 метара. Током ратних година израђено је више од 103.000 дивизијских топова и неки од њих су још „у строју”. Осамнаест „зисова” из наоружања Војске Србије користи се за протоколарне и свечане намене, за почасну палбу у част државних празника, посета страних државника и другим посебним приликама. Топови су у саставу 1. гардијског батаљона Гарде. Почасна палба изводи се из касарне на Дедињу или пред грађанима на Калемегдану.

Током Другог светског рата „зисови” су били једно од

најкориснијих оруђа ватрене подршке Црвене армије и употребљавани су на свим фронтовима, укључујући борбе у Србији у јесен 1944. године. Недуго после ослобођења Београда „зисови” су уведени у наоружање НОВЈ, а дивизије изабране за пренаоружавање из совјетске помоћи добиле су „тешки дивизион” са 1. и 2. батеријом оруђа 76 mm M42 (како се званично од тог времена до данас означава „зис” у нашим оружаним снагама) са укупно осам топова.

ТТ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЗИС-3

Послуга.....	девет чланова
Маса оруђа у маршевском положају.....	2.250 kg
Маса оруђа у борбеном положају.....	1.116 kg
Домет.....	2.000–13.290 m
Ефикасна даљина гађања у противоклопним дејствима.....	500–1.000 m
Највећа брзина гађања.....	до 25 мет/мин

Топови ЗИС-3 на смирњи после ослобођења Београда испред садашњег Дома Војске Србије

Партизански „зисови“ из два тешка дивизиона 1. пролетерске и 5. дивизије у борбена дејства уведени су 3. децембра 1944. – у ватреној подршци продора кроз други појас немачке одбране између Дунава и Саве на линији Илок–Ердевик–Мартинци. Текасне јесени сремски путеви били су благишта која су могла да се савладају једино воловском вучом.

СОВЈЕТСКИ ПУКОВСКИ ТОПОВИ 76 mm

Током Другог светског рата сваки пук Црвене армије, по формацији, у свом саставу имао је четири пуковска оруђа калибра 76 mm, модела 1927 или 1943. Пуковска артиљерија често је дејствовала са предњег краја јединице коју подржава или са мале дубине. Намена и примена утицали су на велику изложеност ватри противника, па су у пуковској артиљерији током Другог светског рата борбени губици били високи.

Црвена армија ушла је у рат са пуковским топом модела 1928, највећег домета од 8.500 m са тренутно-фугасним зрном.

У наоружање и производњу 1943. године, као наследник модела 1927, уведено је оруђе „76-мм полковая пушка об. 1943. года“, пројектовано на лафету противтенковског топа 45 милиметара. Домет од 4.200 m и мала почетна брзина зрна од

240 до 262 m/s били су врло скромни у односу на потребе ватрене подршке пука али, у недостатку бољег, пуковска артиљерија дочекала је крај рата са топовима модела 1943. и старим модела 1927.

Југословенски партизани користили су пуковски топ модела 1927 из два извора – из ратног плена у руке НОВЈ допела су оруђа која су Немци раније запленили на источном фронту и из војне помоћи СССР 1944/45. године. Накнадно су од Совјета примљени топови модела 1943.

ПРОТИВАВИОНСКИ ТОП 37 mm

Аутоматски противавионски топ 61-к, калибра 37 mm, био је најбројније и основно оруђе противавионске артиљерије Црвене армије током Другог светског рата. Основа за пројектовање топа 37 mm био је шведски „бофорс“ 40 mm, који је прилагођен потребама и захтевима Црвене армије. У наоружање је уведен 1939. године под званичном ознаком „37-мм автоматическа зенитна пушка обр. 1939. года“, односно индексом ГРАУ 61-К.

Јединице Црвене армије које су у јесен 1944. године уведене у борбе за ослобођење Србије, као основно противавионско оруђе користиле су ПАТ 37 милиметра. Команда 3. украјинског фронта у време борби на Балкану на листи директно потчињених јединица имала је 22. противавионску артиљеријску дивизију (22-я зенитная артиллерийская дивизия) са четири пука са нумеричким ознакама 1335. пук, 1341. пук, 1347. пук и 1353. пук. У припреми за продор према Београду, фронт је 22. дивизију привремено претпочинио 4. гардијском механизованом корпусу, који је био носилац борби за град.

Први задатак противавионаца, почев од поподневних часова 11. октобра 1944, било је обезбеђење понтонског моста преко Велике Мораве. Преко тог моста на прилазе Београду пребациване су тенковске и механизоване јединице, које су пре покрета попуњене до пуног формацијског састава. У уличним борбама противавионска оруђа коришћена су за ватрену подршку пешадије и тенкова Т-34.

Јединице 22. дивизије после ослобођења Београда отишле су на север према Мађарској, а ПВО Београда по-

Партизани са топом 45 mm у Праховској улици 17. октобра 1944. године

ПРОТИВТЕНКОВСКИ ТОП 45 mm

У уличним борбама у Београду коришћени су противтенковски топови М-42, калибра 45 mm, домета 4.500 m и брисаног домета 950 метара. Пробојна граната са поткалибарним зрном на удаљености од 500 m при углу поготка од 90 степени могла је пробити 91 mm оклопа.

Из совјетске војне помоћи у зиму 1944/45. године набављени су топови 45 mm – по један дивизион од 12 комада за дивизије НОВЈ и за бригадну артиљерију још 18 комада.

Совјетски противавионци
30. октобра 1944. на
ваљреном положају
испред Народне скупштине

ТТ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПАТ МОДЕЛА 1939

Послуга.....	девет чланова
Брзина гађања.....	160 мет./мин.
Највећа брзина циља који може да гађа.....	140 m/s
Крајња даљина гађања.....	3.000 m
Маса оруђа.....	2.100 kg

верена је 1. противавионском пуку Врховног штаба НОВЈ, који је користио немачку технику из ратног плена. После снажне зимске противофанзиве Немаца у Срему, одлучено је да се појача ПВО главног града. Средином јануара 1945. године пристигао је 82. противавионски пук Црвене армије са шест батерија 37 mm и једном четом противавионских митраљеза 12,7 милиметара.

За поуну противавионских бригада Југословенске армије 24 топа 37 mm примљена су пролећа 1945. године. У послератном опремању са ослоном на СССР набављена су 292 оруђа 37 милиметара.

РОЧ су се разликовали у низу техничких детаља и по наоружању. Основно наоружање биле су куполе тенка Т-34 са топом калибра 76 милиметра. Већи РОЧ пројекта 1124 имали су по једну куполу на прамцу и крми, а мањи РОЧ 1125 само прамчану куполу. На делу РОЧ пројекта 1124 уместо кременог топа налазило се „кађуша” или противавионски топ 37 милиметара. Осим основних топова, РОЧ су имали митраљезе 12,7 и 7,62 mm – од један до четири комада, зависно од брода до брода.

Речни оклопни чамац пројекта 1124 из састава Дунавске флотиле

РЕЧНИ ОКЛОПНИ ЧАМЦИ

Током Другог светског рата велики значај за Црвену армију имали су речни оклопни чамци (РОЧ) јер су се главне борбе водиле у захвату унутрашњих пловних путева. Главнину технике у речним и језерским флотилама чинили су РОЧ пројекта 1124, депласмана око 50 t и пројекта 1125, депласмана од 25 до 30 тона. Од примерка до примерка

ришћени за ватрену подршку и за превоз десанта. Обично се на одреду РОЧ прво превозила посебно изабрана чета морнаричке пешадије са задатком да отвори пролаз у непријатељској одбрани за главнину десанта. После искрцавања пешадије, РОЧ су пружали ватрену подршку десанту директном ватром, уништавајући ватрене тачке уз обалу. До краја септембра 1944. године Дунавска флотила дошла је до калафата где је концентрисано 16 РОЧ из два дивизиона ангажована у Београдској операцији.

Дунавска флотила уведена је у дејства у Србији 28. септембра 1944. у борбама за Радујевац, у којима је учествовало девет РОЧ. Уследиле су борбе за Прахово, продор кроз Гвоздена врата, ватрена подршка у насилном преласку реке Мораве и тешке борбе за Смедерево. Дунавска флотила трудила се да спречи извлачење елитних немачких јединица групе „Штетнер”, које су се припремале за пробој до Београда. У зору 14. октобра, иза Смедеревске аде концентрисано је свих 16 РОЧ. Током дана, посада РОЧ БР-71 је са неколико директних погодака онеспособила немачки оклопни воз. Одлучне посаде РОЧ ушле су у смедеревско пристаниште и дејствовале су по немачким ватреним тачкама. Другог

Речни оклопни чамац пројекта 1124 из састава југословенске РРФ носио је у ратним данима совјетску војнојоморску заставу

Дунавска флотила, која се борила 1941. године, извучена је под тешким борбама све до Азовског мора. Када је фронт окренут према западу, 1944. године, поново је окупљена Дунавска флотила у којој су РОЧ ко-

дана борби, 15. октобра, немачка одбрана није посустала. У ноћи 15/16. октобра, три оклопна чамца искрцала су десант километар узводно од Смедерева са задатком да препрече пут према Гроцкој. У подршци десанту РОЧ водили су дуел са немачком артиљеријом, која је погодила резервоар горива на БК-424, који се преврнуо и потонуо.

Док су трајале борбе за Смедерево, 15. октобра, осам РОЧ из 1. гардијског дивизиона оклопних чамаца кре-

нуло је узводно пловећи тик уз леву обалу реке, поред немачких положаја и мина које су положили савезнички авиони пролећа 1944. године. Састав Дунавске флотиле подишао је Београду 17. октобра, истог дана када су коначно пали последњи немачки положаји у Смедереву. У то време, јединице НОВЈ и Црвене армије водиле су жестоке борбе за мост преко Саве, последњу артерију за одржавање немачке одбране у Београду.

Главни задатак за 10 РОЧ из 1. дивизиона био је да под ватром држи мост, пут према Земуну и Ратно острво. Коректура ватре водила се са Небојшине куле. Посаде РОЧ су 19. октобра, у 12 часова и 30 минута, погодиле посредном ватром две маскиране самохотке 75 mm, које су биле поред моста, а потом су уништиле возила са појачањима, која су долазила из правца Земуна. Оклопни чамци морали су се пробити ближе Сави па су прошли поред остатака железничког моста преко Дунава на месту данашњег „панчевачког моста“. На стубовима срушеног моста били су Немаци, а делови конструкције препречили су пролаз РОЧ. Под снажном ватром први чамци су се пробили око 14 часова и после проласка у покрету су дејствовали по немачким положајима. Дошли су до леве обале Дунава иза Великог ратног острва. За то време пешадија и тенкисти су почели да прелазе Савски мост. Чамци су од 17 часова подржавали продор. Наредног дана учествовали су у борбама за проширење мостобрана на левој обали Саве. У дејствима 21. октобра РОЧ су ангажовани око Земуна и у ликвидацији немачког мостобрана на Чукарици.

За заслуге у ослобођењу Београда 1. гардијском дивизиону РОЧ додељено је почасно име „београдски“.

У наставку борби за ослобођење Југославије посаде 2. бригаде речних бродова (4. дивизион са 16 РОЧ, 1. дивизион са 16 миноловаца и 2. дивизион са три монитора) учествовале су у подршци НОВЈ и 68. стрељачком корпусу Црвене армије у захвату Дунава и Саве. Београдски 1. дивизион са 12 РОЧ борио се у Батинској бици после подилажења Тисом и каналима дубоким само 80–90 центиметара. Мали газ је оклопне чамце чинио погодним средством ватрене подршке на Дунаву, јер су се пребацивали кроз обилазне плитке пловне путеве, речице и канале. ■

Александар Радић

ЈАКОВЉЕВ ЈАК-1Б

Авион Јак-1 је родоначелник породице познатих совјетских клипних ловачких авиона конструкторског бироа Јаковљев и један је од основних и најбројнијих ловаца Совјетског ратног ваздухопловства у Другом светском рату. Круна радова на побољшању серијских Јак-1 било је стварање крајем 1942. године његове последње модификације – Јак-1б. У односу на претходне верзије олакшана је конструкција и остварена кружна прегледност из кабине пилота. Пнеумомеханичко управљање оружјем замењено је електромеханичким, које се активирало прекидачем и обарачем на пилотској палици. Нова палица типа Р-1, заправо копија палице са немачког ловачког авиона „месершмит“ Бф-109, омогућавала је да се отвара паљба само десном руком, остављајући леву слободном за управљање режимима рада мотора приликом борбених маневара.

Такав систем управљања ватром и покров кабине са побољшаном прегледношћу добили су највишу оцену пилота, па је то решење од тада редовно примењивано на свим ловачким конструкцијама произведеним у серији током Другог светског рата у СССР-у.

Целокупна серијска производња ловца Јак-1б реализована је од октобра 1942. до краја јула 1944. и то само у једној фабрици авиона – Но. 292 у Саратову. Укупно је произведено 4.461 комад.

Ловци Јак-1б били су током 1944. године масовно заступљени

у ловачким јединицама совјетског ваздухопловства. У 17. ВА у операцијама за ослобођење Србије Јак-1б коришћени су у следећим јединицама: у 288. ловачкој вазд. дивизији (611, 659, 866. и 897. ловачки вазд. пук), у 194. лад (56, 530. и 848. лвп) и у 236. лад (117. гардијски лвп, 168. глвп и 267. лвп).

За садејство са југословенским трупама и организацију преобуке домаћег летачког и техничког састава одређена је 236. лад. Уједно, одлучено је да се сва техника дивизије по завршетку обуке преда Југославији за опремање домаћег војног ваздухопловства. Ослобођењем Београда сва три ловачка пука 236. дивизије предислоцирана су у шири рејон Београда. Средином новембра 1944. укупно расположиво стање дивизије чинила су и 103 ловачка авиона Јак-1б.

ТАКТИЧКО-ТЕХНИЧКЕ ОДЛИКЕ ЈАК-1Б

Намена:ловац за дневна дејства
 Тип и снага мотора: Климов ВК-105ПФ максималне снаге на полетању 1210 КС, односно 1260 КС на 700 m
 Елиса: ВИШ-105СВ, пречника 3,00 m променљивог корака
 Маса авиона:
 – празан опремљен..... 2.394 kg
 – максимална полетна..... 2.884 kg
 Перформансе:
 – макс. брзина при земљи..... 531km/h
 – макс. брзина на висини 4.100 m..... 592 km/h
 – време пењања на 5.000 m 5,4 мин
 – практични врхунац лета..... 10.050 m
 – долет 700 km
 Димензије: размах крила – 10,00 m, укупна дужина – 8,48 m и површина крила – 17,15 m²
 Наоружање: један топ у оси мотора ШВАК од 20 mm са 140 граната, један синхрони митраљез УБС од 12,7 mm са 240 зрна и две бомбе од по 100 kg

Јак-9Т из 117. гардијског ловачког ђука

ТАКТИЧКО-ТЕХНИЧКЕ ОДЛИКЕ ЈАК-9Т

Намена.....ловац за дневна дејства
 Тип и снага мотора: Климов ВК-105ПФ максималне снаге на полетању 1180 КС
 Елиса: ВИШ-105СВ, пречника 3,00 m променљивог корака
 Маса авиона:
 – празан опремљен..... 2.298 kg
 – максимална полетна 3.276 kg
 Перформансе:
 – максимална брзина при земљи..... 533 km/h
 – максимална брзина на висини 3.930 m 597 km/h
 – време пењања на 5.000 m..... 5,5 мин
 – практични врхунац лета..... 10.000 m
 – долет..... 735 km
 Наоружање: један топ у оси мотора ОКБ-16 од 37 mm са 20 граната и један синхрони митраљез УБС од 12,7 mm са 240 зрна
 Димензије: размах крила – 9,74 m, укупна дужина – 8,66 m и површина крила – 17,15 m²

ЈАКОВЉЕВ ЈАК-9Т

Најмасовнији совјетски ловачки авион у Другом светском рату био је Јак-9, конструктора Јаковљева. Настао је модификацијом авиона Јак-7, због захтева да се појача структура крила. Добио је металну рамењачу, уместо дотадашње дрвене, чиме је конструкција знатно олакшана, а то је повећало и простор за резервоаре горива. Та измена донела је знатну резерву, која се огледала у могућности појачања наоружања или повећања долета. Од 22 различите модификације модела Јак-9, било је 15 серијских. Израда серијских модела текла је од октобра 1942. до краја 1948, када је са производне траке скинут последњи примерак верзије Јак-9П. Укупно је произведено око 20.000 комада ловаца Јак-9.

Током 1943. развијена је и испитана верзија Јак-9 са топом од 37 mm, намењена борби против непријатељских бомбардера, а у секундарној улози и за слободан лов и гађање циљева на земљи. Том верзијом ловца, означеног као Јак-9Т, попуњени су совјетски ловачки пукови, који су већ били опремљени другим моделима Јаковљевог ловца (најчешће Јак-1). Укупно је произведено 2.748 примерака Јак-9Т.

У 17. ВА у операцијама за ослобођење Србије Јак-9Т коришћен је у следећим јединицама: у 288. ловачкој вазд. дивизији, 194. лвд и у 236. лад. Последња од тих дивизија

била је база за обуку људства и формирање југословенске 11. ваздухопловне ловачке дивизије НОВ, којој је на крају рата и званично предала своју технику па тако и 15 примерака ловца Јак-9Т.

ИЉУШИН ИЛ-2

Јуришни авион Ил-2 настао је на личну иницијативу конструктора Сергеја Иљушина чија је замисао почетком 1938. била да створи „летећи тенк“ коме оклоп неће бити мртав терет већ саставни део носеће конструкције. После више пројеката израђена су два прототипа под ознаком БШ-2 од којих је први полетео 2. октобра 1939. годи-

не. Дах рата који је беснео на западу Европе убрзао је развој и одлуку да се јуришник што пре пусти у серијску производњу. У тренутку напада Немачке на СССР у јединицама на фронту налазило се свега 18 авиона Ил-2 од, до тада 249 произведених. Практично, совјетски пилоти јуришних авиона Ил-2 савладавали су његову борбену примену у најсуровијим ратним условима. Своје прве борбене летове на Ил-2 имао је мајор Андреј Витрук, који је преузео команду над 65. јуришним ваздухопловним пуком, комплетно опремљеним новим јуришницима „иљушин“ Ил-2. Каријеру успешног команданта јуришне авијације градио је током целог рата управо командујући јединицама опремљеним са Ил-2, а круна његове ратне каријере је команда оперативном групом, названом по њему (Витрук) коју су чиниле две ваздухопловне дивизије (10. гардијска јуришна и 236. ловачка), придодате у јесен 1944. године снагама НОВЈ.

Иљушинов „летећи тенк“ био је незаменљив у задацима непосредне ватрене подршке на Источном фронту. На њему је током рата 847 совјетских пилота добило звање народног хероја. Тај авион је најмасовније произвођени совјетски борбени авион: у периоду од 1941. до 1945. године израђено 36.154 примерка.

У 17. ВА у операцијама за ослобођење Србије јуришницима Ил-2 био је комплетно опремљен 10. јуришни вазд. корпус сачињен од три јуришне вазд. дивизије у чијем саставу је било укупно девет јуришних вазд. пукова. Под директном командом 17. ВА био је

Иљушин Ил-2 из 707. јуришног вазд. ђука 189. лвд на аеродрому Господњинци

Авион Ил-2 у Земуну

ТТ ОДЛИКЕ АВИОНА ИЛ-2 (из 1944. године)

Намена: двоседи јуришни авион

Тип и снага мотора: један редни Микулин АМ-38Ф од 1.760 КС

Елиса: АВ-5Л-158 пречника 3,6 т, променљивог корака.

Масе авиона:

– празан опремљен 4.526 kg

– највећа полетна..... 6.300 kg

Перформансе:

– максимална брзина..... 400 km/h на 1.200 m

– крстарећа брзина..... 270 km/h на 1.000 m

– практични врхунац лета..... 6.700 m

– долет..... 685 km

Димензије: размах крила – 14,60 т, дужина – 11,60 т, висина у линији лета – 4,17 т и површина крила – 38,5 m²

Наоружање:

– стрељачко: два крилна топа Вја од 23 mm са 300 граната; два крилна митраљеза ШКАС од 7,62 mm са 1.500 метака; један митраљез за репног стрелца УБТ од 12,7 mm са 150 метака

– бомбардерско: 400–600 kg бомби разног калибра и 4–8 невођених ракетних зрна РС-82 и РС-132

96. самостални вазд. пук за корекцију артиљеријске ватре опремљен авионом Ил-2КР. За операције у ослобађању Београд и касније садејство са јединицама НОВЈ из састава 5. ВА издвојена је 10. гардијска јуришна вазд. дивизија са три гардијска пука (165, 166. и 167. гардијски вазд. јуришни пук). Када је средином новембра 1944. године 10. гјвд одређен за непосредну подршку снагама НОВЈ у наоружању је имао 122 борбена јуришна авиона Ил-2 и три тренажна УИл-2 са дуплим командама.

ЛАВОЧКИН ЛА-5ФН

Најпознатији борбени авион Ла-5 конструктора Семјона Лавочкина настао је из покушаја да се опстане у суровим ратним и производним условима у СССР-у током Другог светског рата. Због израженог незадовољства ле-

израженијој потреби за већом снагом погонске групе, пре свега, ослањали на нове прототипове линијских мотора, не узимајући у обзир звездасте моторе велике снаге као што је М-82.

Да би сачувао своју позицију у совјетском ваздухопловству Лавочкин је успео да реализује уградњу мотора М-82 на ловачки авион модификујући ЛаГГ-3. Серијска производња кренула је јула 1942, а авион је добио нову

тачким карактеристикама првог Лавочкиновог ловца ЛаГГ-3, погоњеног линијским мотором М-105, постојала је опасност да Лавочкина и његово биро из производње и опремања за совјетско ваздухопловство потпуно потисну други конструктори. У сличној позицији нашао се и конструктор ваздухопловних мотора Швецов са својим новим звездастим мотором М-82 од 1.700 КС, јер су се конструктори ловачких авиона, у све

ознаку Ла-5. Убрзо је следила нова побољшана варијанта Ла-5Ф и, на крају, од априла 1943. са производних трака почео је да силази усавршен модел Ла-5ФН. Укупно је, до преласка на производњу на нови модел Ла-7, направљено око 10.000 Ла-5, свих модификација. У већем броју Ла-5 почео је да се користи у борбама око Курска у лето 1943. где су пукови опремљени овим типом авиона остварили значајније успехе. И најуспешнији совјетски ас Иван Кожедуб своју борбену каријеру започео је на Ла-5 на коме је и остварио већи део од својих 64 победа.

У 17. ВА у операцијама за ослобођење Србије ловцима Ла-5Ф и ФН била је опремљена 295. ловачка ваздухопловна дивизија, односно сва три њена пука. Та дивизија, заједно са три јуришне дивизије 10. јуришног ваздухопловног корпуса, чинили су ударну со-

Борбени авион „лавочкин“

ТТ ОДЛИКЕ АВИОНА ЛА-5ФН

Намена: ловац за дневна дејства

Тип и снага мотора: Швецов М-82ФН максималне снаге на полетању 1850 КС

Елиса: ВИШ-105СВ, пречника 3,10 т променљивог корака

Масе авиона:

– празан опремљен 2.700 kg

– максимална полетна..... 3.340 kg

Перформансе:

– максимална брзина при земљи..... 580 km/h

– максимална брзина на висини 2.000 m 630 km/h

– време пењања на 5.000 m..... 5,4 мин

– практични врхунац лета..... 10.000 m

– долет 900 km

Димензије: размах крила – 9,80 т, укупна дужина – 8,67 т и површина крила – 17,51 m²

Наоружање: два топа изнад мотора, синхрона СП-20 „швак“ од 20 mm са по 200–220 граната

вјетску ваздухопловну снагу у борбама за Београда. ■

Милан МИЦЕВСКИ